

STIPAN TROGRLIĆ, *KATOLIČKA CRKVA U ISTRI IZMEĐU OTPORA I POTPORE TALIJANSKOJ VLASTI U ISTRI 1918. – 1943.*, PAZIN: DRŽAVNI ARHIV U PAZINU – INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI „IVO PILAR“, 2019., 308 STR.

Jubilarna, 50. knjiga u ediciji »Posebna izdanja Državnog arhiva u Pazinu« i sunakladništvo Instituta društvenih znanosti „Ivo Pilar“ tiskana u Pazinu 2019. jest monografija *Katolička crkva u Istri između otpora i potpore talijanskoj vlasti u Istri 1918. – 1943.* Stipana Trogrlića. Objavljivanje su ove vrijedne knjige omogućili Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Knjiga započinje »Predgovorom« (9 – 10) koji je napisao Marko Medved, dok je »Uvod« (11 – 14) priredio autor Stipan Trogrlić u kojem je istaknuo da je ovo djelo plod višegodišnjega proučavanja odnosa, prije svega, kleričkih crkvenih struktura sa svjetovnim vlastima u vrijeme vojne okupacije (1918. – 1920.), prividnoga demokratskog parlamentarizma (1912. – 1922.) te fašističke dominacije (1922. – 1943.) na području današnje Porečke i Pulske biskupije.

Monografija je podijeljena u deset većih poglavlja s manjim potpoglavljima poredanih kronološko-tematski, koja obuhvaćaju problematiku odnosa države i Crkve u Istri u vrijeme talijanske vlasti i u kojima su predstavljeni rezultati istraživanja arhivskoga gradiva, onodobnoga tiska i relevantne historiografske literature. Prvo poglavlje, »Katolička crkva pred izazovima međuratnog vremena 1918. – 1939.« (15 – 31), autor započinje opisom ratnoga i poratnog vremena u vrijeme pontifikata »ratnoga pape« Benedikta XV., posebno se osvrnuvši na najpoznatiju inicijativu vatikanske diplomacije za obustavljanje rata. U nastavku piše o crkveno-vjerskim i društveno-političkim prilikama u vrijeme pape Pija XI., čiji se početak pontifikata podudara s dolaskom fašizma na vlast u Italiji i službenim proglašenjem SSSR-a, a u godini njegove smrti (1939.) započeo je Drugi svjetski rat. U kraćim se potpoglavljima Trogrlić osvrnuo na odnos Katoličke Crkve prema talijanskom fašizmu, na Lateranske ugovore te na odnos Crkve prema njemačkom nacionalsocijalizmu.

Drugo poglavlje, naslovljeno »Crkvena hijerarhija u Istri i njezin odnos prema talijanskoj vlasti 1918. – 1943.« (33 – 65), započinje kratkim osvrtom na strukturu Porečke i Pulske biskupije, a zatim na odnos biskupa susjednih nadbiskupija i biskupija prema političkim zbivanjima i vjerskim slobodama. Iz Goričke su nadbiskupije (metropolija) istaknuli Franjo Sedej, Giovanni Sirotti (Ivan Sirotić) i Carlo Margotti jer, kako je autor naglasio, za tematiku ove monografije »važan je odnos goričkih metropolita prema državnoj vlasti i njezinoj politici talijanizacije Crkve.« Trogrlić je analizirao i djelovanje Andrije Karlina, Angela Bartolomasija, Alojza Fogara i Antonija Santina, biskupâ Tršćanske i Koparske biskupije. Autor je također analizirao i tri spomenice, dvije koje je hrvatsko i slovensko svećenstvo uputilo mons. Santinu i papi Piju XI. te jednu slovenskoga svećenika Jakoba Ukmara, naslovljenu na vatikanski crkveni vrh i kardinale netalijane. Na kraju su se poglavlja našla i dvojica biskupa Porečke i Pulske biskupije, Trifun Pederzolli i Rafaele Raddosi. Djelovanje prvoga Trogrlić je temeljem dostupnih mu dokumenata opisao kao ono

koje se kretalo »od politike kompromisa do zauzimanja za slavensku liturgiju«, dok je za drugoga zaključio da je »Talijan koji se držao dalje od političkih zbivanja.«

Poglavlje »Katolička crkva u Istri u doba talijanske vojne vlasti 1918. – 1920.« (67 – 94) započinje kraćim osvrtom na politička zbivanja na istarskom poluotoku nakon kapitulacije Austro-Ugarske Monarhije i dolaska talijanske vojske. U manjim je odlomcima Trogrlić pisao o političkoj klimi i zakonskim okvirima koji su omogućili progone usmjerene protiv političkih neistomišljenika te o progonima istarskoga hrvatskog svećenstva koje su poduzimale talijanske vlasti. Nadalje, autor je istaknuo da se dio talijanskoga klera uključio u program talijanizacije Crkve u Istri, neposredno poslije talijanske okupacije. Na kraju poglavlja opisana je epizoda napada i uništenja tiskare u Pazinu koje je počinila skupina ljudi predvođena fašistima.

Razdoblje od ratifikacije Rapallskoga ugovora i dolaska fašista na vlast autor je analizirao u poglavlju »Vrijeme građansko-liberalnog saveza 1920. – 1922.« (95 – 108). Istaknuo je da su uoči izbora za talijanski parlament, zakazanih za svibanj 1921., na slavenske birače vršeni različiti oblici pritisaka, od prijetnji do fizičkih napada, a tijekom glasovanja i do protjerivanja glasača, falsificiranja rezultata glasovanja i sl. Napomenuo je također da su fašistički aktivisti posebnu pozornost obratili na svećenike znajući kakav je bio njihov utjecaj na župljane – glasače, pa je u tom smislu i naveo iz biskupskih izvješća bilješke o napadima lokalnih fašista na slovenske i hrvatske svećenike.

U poglavlju »Fašistički totalitarizam – od dolaska na vlast do sklapanja Konkordata 1922. – 1929.« (109 – 132) autor je istaknuo da politika denacionalizacije (odnarođivanja) *alogenoga* (inorodnog) stanovništva postaje »organska i sustavna.« Nadalje, autor se dotaknuo i nekih mjera fašističkoga režima prema Crkvi u Istri te izravnoga miješanja vlasti u pitanje jezika u Crkvi.

Šesto je poglavlje, »Fašizam i Crkva u Istri – od Konkordata do rata 1929. – 1939.« (133 – 157), autor započeo analizom odredaba Konkordata i njihovih posljedica, zatim izvješća Giovannija Rellija, federalnoga tajnika fašističke stranke za Istru, koje je poslao generalnom sekretaru fašističke stranke Augustu Turatiju. U dopisu Relli, između ostaloga, piše o ponašanju i djelovanju klera u Istri u kojem objašnjava gdje su, prema njegovu mišljenju, »korijeni i snaga, upornost i izdržljivost s kojom slavenski svećenici provode agitaciju u jezično miješanim sredinama« i zbog čega su dotad u toj agitaciji ostali pobjednici. U poglavlju se Trogrlić još osvrnuo i na pismo zagrebačkoga nadbiskupa Antuna Bauera te na različite primjere suradnje i suprotstavljanja Crkve fašističkoj politici.

Poglavlje »Božo Milanović – rodonačelnik istarskog 'svećeničkog antifašizma'« (159 – 194) posvećeno je tomu znamenitom istarskom svećeniku. U manjim odlomcima autor piše o životu Milanovića nakon završetka Velikoga rata i talijanske okupacije, pritiscima i napadima na njega u vremenu od Rapallskoga ugovora do njegova premještaja u Trst te njegovu djelovanju u tom gradu od 1922. do 1943. godine. Trogrlić je istaknuo da se u Trstu Milanović, u mirnijem ozračju, mogao intenzivnije posvetiti nacionalno-političkom i kulturnom radu. Na stranicama ovoga poglavlja osvrnuo se također i na pokušaj Milanovićeve kompromitiranja u talijanskim novinama usmjerenoga na revolucionarnu orga-

nizaciju TIGR (Revolucionarna organizacija Hrvata i Slovenaca iz Trsta, Istre, Gorice i Rijeke). Autor je istaknuo i Milanovićevo korištenje crkveno-vjerskoga okvira za zaštitu nacionalnih prava istarskih Hrvata, brigu za sjemeništarece kao dio nacionalno-političkoga programa te Milanovićeve nastupe na političkoj sceni.

»Na Milanovićevu tragu – primjeri dosljednosti i hrabrosti u otporu fašizmu« (195 – 225) naslovljeno je poglavlje u kojem Trogrlić opisuje djelovanje znamenitih istarskih svećenika koji su zbog svojih djela prošli teške muke u vrijeme talijanske vlasti. U manjim se odlomcima autor osvrnuo na Luku Kirca, Franju Livića, Šimu Červara, Ivana Pavića, Vladislava Prematea, Leopolda Jurcu i Tomu Banka.

U devetom poglavlju, »Razni popisi: podobni, nepodobni, konfinirani, prognani i zatvarani istarski svećenici« (227 – 253), Trogrlić donosi popis svećenika kojima je odobrena izvanredna pomoć (*sussidio straordinario*) i popis nepouzdanih svećenika (*preti infidi*) iz 1923. i 1931. s područja današnje Porečke i Pulske biskupije, ali i svećenike koji su se nalazili na raznim popisima, od onih na kojima su označeni kao nepouzdana do popisa interniranih, zatvaranih i protjeranih.

Posljednje, deseto, poglavlje, »Politička instrumentalizacija crkvenih institucija – pokušaji i rezultati« (255 – 287), započinje tekstom o sjemeništu u Koprju za koje je autor istaknuo kako je za vrijeme svog 39-godišnjeg djelovanja nerijetko bilo predmetom sporova između hrvatskoga i talijanskog crkvenog i političkog vodstva u svezi s odgojem sjemeništara. Nadalje, Trogrlić se bavio i Goričkim sjemeništem te uzrocima sporova u svezi s jezično-liturgijskom problematikom i nesporazumima oko jezika u vjeronaučnoj poduci.

Na kraju knjige nalaze se i manja poglavlja: »Zaključak« (289 – 294), »Sažetak« (295 – 297), »Životopis« (299 – 300), »Popis izvora i literatura« (301 – 308) te »Sadržaj.«

Vrijednost se ove knjige očituje iz više aspekata. Primarno, to je prvi pregled povijesti Katoličke Crkve u Istri u vrijeme talijanske vlasti od 1918. do 1943., što može biti poticaj drugim istraživačima za još iscrpniju analizu ovoga dramatičnog razdoblja istarske prošlosti. Usto, Trogrlić objektivno prati i analizira događaje, djelovanje klera i biskupa te opisuje djela značajnijih svećenika u promatranom razdoblju tako da čitateljima pruža na uvid njihove kraće ili čak detaljnije životopise. Autor je uspio očitati odnose vrha države i Crkve, razloge njihova približavanja i udaljavanja te obostrana nastojanja da iskoriste drugu stranu za vlastite probitke. Monografija je, iako bez likovnih i kartografskih priloga, pisana čitljivim i lako razumljivim stilom. Naposljetku se može zaključiti da će ova studija postati nezaobilaznim štivom ljubitelja istarske i crkvene povijesti.

Željko Cetina